

Məhsün NAĞISOYLU

Böyük Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri İmadəddin Nəsiminin Azərbaycan ədəbiyyatı və ədəbi dil tarixində özünəməxsus yeri, yüksək möqamı və sanballı çökisi vardır. Ədəbiyyat tariximizdə folsəfi qozolin ilkin kamil nümunələrinin yaradıcısı kimi tanınan Nəsimi, eyni zamanda türk əruzunun zənginləşməsi və formallaşmasında da misilsiz xidmətləri olan qüdrətli söz ustasıdır. Mütəfəkkir şairimiz həm də anadilli poetik əsərləri ilə bütün Yaxın və Orta Şərqi xalqları ədəbiyyatına güclü təsir dairəsi olan, geniş bir coğrafi məkanda böyük şöhrət qazanan, müsəlman Şərqiñin bir sıra şairlərinin yaradıcılığında dərin izlər buraxan yeni bir ədəbi məktəbin yaradıcısı qurucusudur.

Qədim tarixi və zəngin ənənələri olan Azərbaycan yazılı ədəbi dilinin zənginləşməsi və inkişafında da İmadəddin Nəsiminin xidmətləri böyükdür. Azərbaycan ədəbi dili məhz Nəsiminin coşqun və bənzərsiz poeziyası ilə daha da cılalanın və zənginləşmə mərhələsinə yaşıyaraq özünü on yüksək zirvəsinə, ali möqamına çatır. Ölkəmizdə dilçilik sahəsində fundamental elmi tədqiqat işlərinin mərkəzi kimi tanınan Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Dilçilik İnstitutuna ulu öndərin həkimiyəti dövründə - 1973-cü ildə bu böyük Azərbaycan şairinin adının verilməsi də məhz sözügedən mühüm və vacib amillə birbaşa bağlıdır.

İmadəddin Nəsimi əsərlərinin Azərbaycanda nəşr tarixi təxminən 100 illik bir dövrü əhatə edir. Böyük şairin əsərləri ölkəmizdə ilk dəfə 1926-ci ildə işq üzü görmüşdür. Azərbaycan əlyazmalarının toplanması və nəşri sahəsində əsl vətəndaşlıq qeyrieti göstərmış əlyazmaşunas-mətnşunas alım Salman Mümtaz həmin il "Azərbaycan ədəbiyyatı" başlığı altında baxılan silsilə kitablar seriyasından Seyid İmadəddin Nəsiminin əsərlərini də bir qədim əlyazma əsasında əreb əlifbası ilə nəşrə hazırlayaraq oxuculara ərməğan edir. Sonralar - 1962-ci ildə görkəmlü ədəbiyyatşunas Mirzəgə Quluzadə Nəsiminin "Seçilmiş əsərləri"ni kiril əlifbası ilə nəşr etdirmişdir. Nəsiminin ölkəmizdə keçən əsrə nəşr olunmuş kitabları sırasında akademik Homid Araslinın 1973-cü ildə tərtib etdiyi şairin "Seçilmiş əsərləri" sanballığı və mötəbərliyi ilə seçilir. Qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev 2017-ci ildə Fransanın paytaxtı Parisdə yerləşən YUNESKO-nun baş qorargahında böyük Azərbaycan şairi Nəsiminin vəfatının 600 illiyinin qeyd olunması, keçən ilin sentyabr ayında ölkəmizdə "Nəsimi: şeir, musiqi və incəsənət" festivalının keçirilməsi də möhtərom Prezidentimiz cənab İlham Əliyevin ədəbiyyat xadimlərinə verdiyi böyük ənənənin bariz nümunəsidir. 2018-ci il noyabr ayının 15-də isə ölkə Prezidenti Böyük Azərbaycan şairi İmadəddin Nəsiminin 650 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Sərəncam imzalılmışdır. Nəsiminin 650 illik yubileyi ilə bağlı tədbirlər sırasında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 11 yanvar 2019-cu il tarixli Sərəncamı ilə 2019-cu ilin Azərbaycanda "Nəsimi ili" elan olunması xüsusilə böyük əhəmiyyət daşıyır və ölkəmizin müvafiq qurumlarını, nəsimişunas alımlarını böyük mütəfəkkir şairin zəngin ədəbi ərsinə öyrənilməsi sahəsində səmərəli işlər görməyə səfərbor edir.

Yuxarıda kiçik bilgilərdən də göründüyü kimi, ölkəmizdə İmadəddin Nəsiminin ədəbi ərsinin nəşri sahəsində görülən işlər kifayət qədərdir. Bununla belə, şairin əsərlərinin istər əvvəlki illərə aid nəşrlərində, istərsə də son dövrün məhsulu olan çaplarında müyyən nöqsan və çatışmazlıqların mövcudluğunu da danmaq olmaz. Bu qobilden olan bəzi ince möqamlara bir mətnşunas-dilçi kimi öz münasibətimizi bildirmək istəyirik. Hər şədən öncə qeyd edək ki, Yaxın Şərqi ədəbiyyatı klassiklərinin divanlarındakı şeirlər ononəvi olaraq əreb əlifbasının müvafiq hərflərinə uyğun şəkildə hazırlanırlar və müasir mötəbər, akademik nəşrlərdə də bu tarixi prinsipə əməl edilir. Məsolun, yuxarıda

Nəsimi əsərlərinin son

"Nəsiminin İraq divanı" kitabı sayıla bilər.

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev dövlətçilik siyasetində ana dili və ədəbiyyat, mədəniyyət və incəsənət məsələlərinə böyük diqqət və qayğı ilə yanaşmış və bu istiqamətdə bir sər mühüm və əhəmiyyətli işlərin bünövrosunu qoymuşdur. Məhz ulu öndərin Azərbaycana rəhbərliyinin birinci dönməndə İmadəddin Nəsiminin ədəbi ərsinin ölkəmizdə araşdırılması, əsərlərinin nəşri sahəsində döñüş mərhələsi yaranır. 1973-cü ildə Nəsiminin anadan olmasının 600 illik yubileyi geniş bir miqyasda təntənəli şəkildə qeyd olunur və yubiley tədbirləri çərçivəsində ilk dəfə olaraq tanınmış mətnşunas alım Cahangir Qohromanov böyük şairin anadilli əsərlərinin 3 cilddə elmi-tənqidi mətnini əreb qrafikası ilə nəşrə hazırlayır. Qeyd edək ki, bu dəyərli mətn hal-hazırda Nəsimi əsərlərinin həm elmi araşdırımları, həm də nüfuzlu nəşrləri üçün on mötəbər qaynaq şairdir. Keçən əsrin 70-ci illərində Nəsiminin türkəcə divanı həm kütləvi şəkildə nəşr olunur, həm də bozı əsərləri bir sıra xarici dillərə tərcümə edilərək işq üzü görür. Bakının mərkəzi rayonlarından birinə Nəsiminin adının verilməsi, 1979-cu ildə ölkəmizin paytaxtında şairin möhtəşəm abidəsinin ucaldırılması, sənətkar haqqında bədii film çəkiləməsi də məhz ulu öndərin təşəbbüsü ilə baş tutmuşdur. Ulu öndərin dövlət quruculuğu siyasetini uğurla və yaradıcılıqla davam etdirən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev də ədəbiyyat və mədəniyyət, elm və incəsənət xadimlərinə böyük diqqət və qayğı ilə yanaşır. Öləke Prezidentinin yuxarıda adıçıkılən sərəncamına əsasən, Azərbaycan ədəbiyyatı, mədəniyyəti və elminin on gözəl nümunələrinin latın qrafikası ilə nəşrinin kütləvi şəkildə həyata keçirilməsi bunu oyani şəkildə sübut edir.

2017-ci ildə Fransanın paytaxtı Parisdə yerləşən YUNESKO-nun baş qorargahında böyük Azərbaycan şairi Nəsiminin vəfatının 600 illiyinin qeyd olunması, keçən ilin sentyabr ayında ölkəmizdə "Nəsimi: şeir, musiqi və incəsənət" festivalının keçirilməsi də möhtərom Prezidentimiz cənab İlham Əliyevin ədəbiyyat xadimlərinə verdiyi böyük ənənənin bariz nümunəsidir. 2018-ci il noyabr ayının 15-də isə ölkə Prezidenti Böyük Azərbaycan şairi İmadəddin Nəsiminin 650 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Sərəncam imzalılmışdır. Nəsiminin 650 illik yubileyi ilə bağlı tədbirlər sırasında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 11 yanvar 2019-cu il tarixli Sərəncamı ilə 2019-cu ilin Azərbaycanda "Nəsimi ili" elan olunması xüsusilə böyük əhəmiyyət daşıyır və ölkəmizin müvafiq qurumlarını, nəsimişunas alımlarını böyük mütəfəkkir şairin zəngin ədəbi ərsinə öyrənilməsi sahəsində səmərəli işlər görməye səfərbor edir.

Yuxarıda kiçik bilgilərdən də göründüyü kimi, ölkəmizdə İmadəddin Nəsiminin ədəbi ərsinin nəşri sahəsində görülən işlər kifayət qədərdir. Bununla belə, şairin əsərlərinin istər əvvəlki illərə aid nəşrlərində, istərsə də son dövrün məhsulu olan çaplarında müyyən nöqsan və çatışmazlıqların mövcudluğunu da danmaq olmaz. Bu qobilden olan bəzi ince möqamlara bir mətnşunas-dilçi kimi öz münasibətimizi bildirmək istəyirik. Hər şədən öncə qeyd edək ki, Yaxın Şərqi ədəbiyyatı klassiklərinin divanlarındakı şeirlər ononəvi olaraq əreb əlifbasının müvafiq hərflərinə uyğun şəkildə hazırlanırlar və müasir mötəbər, akademik nəşrlərdə də bu tarixi prinsipə əməl edilir. Məsolun, yuxarıda

adını çoxdiyimiz Nəsimi divanının 3 cilddə tərtib olunmuş elmi-tənqidi mətni bu şəkildə hazırlanmışdır. Klassik şairlərin divanlarının Türkiyə nəşrlərində də bu ənənə mütləq şəkildə gözlənilir, yəni şeirlər çap variantlarında məhz əreb əlifbasının müvafiq hərflərinə uyğun şəkildə yerləşdirilir. Azərbaycanda son dövrlərdə nəşr olunan Nəsimi əsərlərinə isə bu qaydaya əməl edilməmiş və şeirlər kiril əlifbasının hərflərinə uyğun şəkildə yerləşdirilmişdir. Nəsiminin "Seçilmiş əsərləri"nin 2004-cü il nəşri, töbii ki, latin əlifbası ilə işq üzü görmüşdür. Bununla belə, sözügedən nəşrdə latin əlifbasının deyil, kiril əlifbasının hərflərinin sıralanma qaydası osas götürülmüşdür ki, fikrimizə, bu ince məsələyə sərf diqqətsizlik üzündən fikir verilməmişdir. Düşünürük ki, Nəsimi əsərlərinin golocək nəşrlərində bu məsələnin həlli məqsədən uyğun olmayı olardı. Onu da qeyd edək ki, professor Qəzənfər Paşayevin nəşrə hazırladığı "Nəsiminin İraq divanı"nda qəzəllərin yeri olyazmada olduğu kimidir, yəni əreb əlifbasının hərflərinə uyğun şəkildə sıralanmışdır.

Nəsimi əsərlərinin golocək akademik nəşri üçün əhəmiyyətli olan digər bir ince möqam isə şairin divanında yer alan qəzəllərin bəhrinin və təfələsinin göstəriləməsi ilə bağlıdır. Qeyd edək ki, türkiyəli Nəsimişunas alım Hüseyin Ayanın tortib etdiyi Nəsiminin türkəcə divanının tənqidi mətnində (Ankara, 2014) bu qaydaya əməl edilərək şeirlərin bəhri do göstərilmişdir. Qəzənfər Paşayevin tortib etdiyi kitabda qəzəllərin bəhri səhifənin başlangıç hissəsində qeyd olunmuşdur. Yuxarıda qeyd olunanlardan dəha vacib və əhəmiyyətli digər bir məsələ isə böyük şairin möhtəşəm davamçıları olan eyni təxəllüsü başqa şairlərin qələminin məhsulunə olan ayrı-ayrı şeirlərin Nəsiminin türkəcə divanına daxil edilmişdir. Mütəxəssislərə məlum olduğu kimi, Orta əsr katibləri bir sıra hallarda köçürüklər mətnə bilərək dənələr etmiş, onlar üçün aydın olmayan ayrı-ayrı sözlərin evəzində onların öz dövrləri üçün işlək olan və müasirləri tərəfindən anlaşılan qarşılıqlarını işlətmışlar. Bundan əlavə, on problemlə məsələ Orta əsr əlyazmalarında bir müəllifin əsərləri sırasına digər müəlliflərə məxsus şeirlərin daxil edilməsi hallarının olmasına. Buna nümunə olaraq görkəmlü türk şairi Yunus Əmrənin "Söz" rödifi gərəylisinin uzun zaman Şah İsmayııl Xətaiyi aid edilməsini, eləcə də böyük özbək söz ustası Əlişir Nəvaiinin bir rübaisinin Məhəmməd Füzulinin türkəcə divanının ayrı-ayrı əlyazmalarında yer almamasını göstərmək olar. Oxşar hala Nəsiminin türkəcə divanında dəha çox rast golmək mümkündür. Bunun başlıca səbəbi isə əqidəsi yolda şəhəd düşən İmadəddin Nəsimi şəxsiyyətinin və ədəbi ərsinin təsiri ilə şairin ölümündən sonra sənətkarın davamçıları olan bir sıra şairlərin Nəsimi təxəllüsü ilə şeirlər yazmasıdır ki, onlardan on məşhuru XVII əsr möhtəssis Qul Nəsimidir. Görkəmlü Nəsimişunas C.Qəhrəmanovun yazdığı kimi, İmadəddin Nəsimi XVII əsrənən sonra köçürülmüş divan nüsxələrində Qul Nəsiminin bir neçə şeiri də yer almışdır. Nəsimi divanına başqa şairlərin şeirlərinin daxil edilməsinə on yaxşı nümunə mütəfəkkir şairin guya ölüm ayağında yazdığı və bir beytində zahidin iki üzünlüyü ilə bağlı məlum epizodun yer aldığı "Ağrımaz" şeiri sayıla bilər. Məlum olduğu kimi, bu şeirlər qeyd edək ki, Nəsimi'nin həyatı ilə bağlı son dövrdə aparılan araşdırmacları əqidəsi, amali yolunda şəhid düşən, obadiyyatlı qozuləşən şeirlərə qozul, yuxarıda

mışdır. Belə ki, Orta əsr qaynaqlarında Nəsimi facioli ölümü ilə bağlı verilən bilgilər sübut edir ki, fədakar şair heç də səriştən xadimlərinin fitvəsi ilə qotlo yetirilməmişdir. Əksinə, Misir sultani Şeyx ol-Müyyədin buyruğu ilə əvvəl dar ağacından astımsı, sonra nəşrinin dərisi soyularaq qollarından bir şairə roğbot bəsleyən qonşu bölgənin yerli hakimlərindən olan Əli boy Zülqədər, digər isə Nəsreddin adlı bir şoxso göndərilmişdir. İndi isə Nəsiminin "Seçilmiş əsərləri"ndə yer alan, lakin şairimizə aidliyi müəyyən qozul şübhə doğuran aşağıdakı mətələ bir qozul diqqətindən:

*Afərin olsun nigarin zülfü ilə qaşına,
Gər macəl bulsam, həbibin çərviləydim başına.*

Bu qəzəlin Nəsimi qələminin məhsul olmasına bir neçə cəhətdən şübhəli sayılır. Birinci, yuxarıda ilk beyti verilmiş qozul Cahangir Qohromanovun tortib etdiyi Nəsimi divanının elmi-tənqidi mətni üçün osas götürülmüş beş əlyazma nüsxəsində və əsərin iki əski nəşrində yoxdur. Bu qozulə Hüseyn Ayanın Türkiyədə nəşrə hazırladığı Nəsimi divanının türkəcə divanının sanballı tənqid mətnində, eləcə də Qəzənfər Paşayevin tortib etdiyi yuxarıda adıçıkılan kitabda rast gəlmir. Qozul yalnız Cahangir Qohromanovun Nəsimi əsərlərinin elmi-tənqidi mətni tortibini işini başa çatdırırdıqdan sonra olda etdiyi İstanbul Bayəzid kitabxanasına məxsus bir əlyazma nüsxəsində mövcuddur. Qeyd edək ki, Hüseyn Ayan tortib etdiyi Nəsimi əsərlərinin tənqid mətnində bu əlyazma haqqında qısa bilgi verənə baxmayaraq, nüsxənin mötəbərlik səviyyəsinə nəzərə alaraq ondan bir əlyazma haqqında qəzəlin rəqibə qarşış sociyəli məzmunu özəlliklərinə müəyyən mənada uyğun gəlmir. Belə ki, qəzəlin sonrakı beylərində lirik qəhrəmanın öz rəqibinə ağır qarşışlar yaşdırır, hətta onun susuz, qidasız bir yerde ölməsini və lesionin qarğı-qızığuna yem olmasına arzulayır.

*Sol rəqibi görə idim çah içində bir kərə,
Gilliyədim başınə sol səd həzəran daş yenə.
Ey rəqib, bir yerdə olğıl ki, bulunmaz aşğu su,
Qarğavü-qızığın yiğilsin laşınə, hey laşınə.
Buduna çıxın uşalar, gözünə həm qarə su,
Qoy tutulsun dil-qulağı, bir neçə das dişinə.
Dedilər, miskin Nasimi, dağruya yoxdur zaval,
Müddələr qalib oldu, hazır olğıl başınə.*

Üçüncüü, qəzəldə işlənmiş gilləmək, uşalar, başınə çevriləmək və s. kimi ifadələrə Nəsimi dövründə aid türkəcə yazılı abidələrin və poetik nümunələrin diline dair məlum qaynaqlarda rast gəlmir. Qeyd edək ki, bu sözlərən birincisi - *gilləmək* mətəndən də göründüyü kimi, atmaq, tuylamaq anlamındadır və dilimizin bir sıra şivələrində cyni mənada *gilləmək* şəklində işlənir. Müasir ədəbi dilimizdə isə bu sözün diyriləmək anlamı qeyd edilmişdir. Maraqlıdır ki, çağdaş türk dilində bu söz, ümumiyyətlə, yoxdur. Fikrimizə, *gilləmək* sözü Azərbaycan ədəbi dilinin sonrakı dövründə aid bir leksik vahiddir. Deməli, qozul dil faktları da onun Nəsimiyyə aidliyi mosolosunu şübhə altına alır. Və nəhayət, dördüncüü, yuxarıdakı qozul ilk beytində qafıya yerində işlənmiş *başına* sözü sonuncu beytində də eyni mənada yer alır ki, bu halda klassik qozoller üçün məqbul sayılırlar. Bütün bu amillərə osasın düşüntürük ki, yuxarıdakı qozul şəhid Nəsimi dəhəsinin və həmçinin

dövr nəşrlarına bir baxış

şəxsiyyətinin vurgunu, porostışkarı olmuş, buna görə də cənə toxollüsü seçmiş sonrakı dövrün digər bir Azərbaycan şairinə məxsusdur. Qozolin dil xüsusiyyətləri də onun toxminən XVII-XVIII əsrlərin möhsulu olması haqqında mülahizə yürütməyə osas verir. Qeyd edək ki, Nəsiminin əsərlərinin mövcud nəşrlərində yer almış dəha bir neçə qozolin şairimizə aidliyi bizdə şübhə doğurur.

Nəsimi əsərlərinin Bakı nəşrlərində diqqəti çəkən və ayrıca araşdırma tələb edən mühüm məsələlərdən biri də şairin bir sira şeirlərinin fərqli variantlarda çap olunmasıdır. Məsələn, şairin "Neylərəm" rədifi möşhür qozolinin son beytində diqqət yetirmək kifayətdir. Belə ki, şairin əsərlərinin müxtəlif nəşrlərində sözügedən beytin müxtəlif fərqli variantlarına rast gəlirik. C.Qohromanovun tətbiq etdiyi Nəsimi əsərlərinin elmi-tənqidi mətnində həmin beyt bu şəkildədir:

*Dilbər aydır, ey Nəsimi, sabr qıl, etmə fəğan,
Şimdi əfəqən etməsəm, danla fəğanı neylərəm?*

Sözügedən tənqidi mətnində birinci misradakı *sabr qıl* sözünün bir əlyazmada *sabir ol* variantının da olması göstərilməklə yanaşı, digər bir əlyazmada ikinci misranın tamam fərqli biçimdə yer almazı da diqqətə çatdırılır:

Bən bu gün sabr eyləsem, daxi fəğanı neylərəm?

Türkiyeli nosimişunas alim Hüseyin Ayanın tətbiq etdiyi Nəsimi əsərlərinin tənqidi mətnində həmin beyt bu şəkildədir:

*Ey Nəsimi neyiçün eylərsən əfəganü fiğan,
Mən bu gün sabr eyləsem, tanla fiğanı neylərəm?*

Nəsimi əsərlərinin 2004-cü ildə Bakıda nəşr olunmuş "Seçilmiş əsərləri"ndə iso yuxarıda verilmiş bu beytin birinci misrasındaki "sabr qıl" sözü "sabir ol" şəkildədir, ikinci misra iso Hüseyin Ayanın tətbiq etdiyi mətnindəki kimidir, sadəcə olaraq burada tanla (sabah) sözünün danla fonetik variantı işlənmədir. Yeri golmışkən qeyd edək ki, Nəsiminin bu möşhür qozolinin ilk misrasının mötəbər qaynaqlarda bu variantına da rast gəlirik:

Dilbərə, mən səndən ayrı təndə canı neylərəm?

Bununla belə, şairin əsərlərinin adıçıklıq sonuncu mötəbər Bakı nəşrlərində yuxarıda misradakı *təndə* sözü ömrü şəkildədir. Fikrimizə, misranın yuxarıda töqdim olunan variantı mənşəti baxımdan daha uğurludur. Qeyd edək ki, bu cür misalların sayını istonilən qədər artırmaq mümkündür. Şairin əsərlərinin yeni elmi-tənqidi mətni iso, fikrimizə, bu cür çoxvariəntliyə son qoya bilər.

Nəsimi əsərlərinin Bakı nəşrlərində nəzərə çarpan dəha bir ince möqam böyük şairin əsərlərində işlənmiş türkmənşəli bir sira qədim sözlərin açıq-əşkar bir şəkildə müasirlaşdırılmış cohdı ilə bağlıdır. Buna nümunə olaraq şairin aşağıdakı möşhür qozolını göstərmək olar:

*Səndən iraq, ey sənəm şamı səhər yanaram,
Vəslini arzularam daxi betər yanaram.*

Beytə bağlı ilk növbədə onu demək lazımdır ki, qozolin əlyazmadakı yazı variantının osas götürərək birinci misradakı iraq sözünün sonundakı "gəyn" hərləsinə osason bu leksik vahidi iraq şəkildə transkripsiyə etmək möqsədəyğindən. Qeyd edək ki, professor Qozənfər Paşayev Nəsiminin İraq divanında bu sözü doğru olaraq elə iraq şəkildə ver-

mışdır. Nəsimi divanının Bakıda Möhəmməd Füzuli adıma Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan qədim əlyazmasında da bu sözün yazılışı onun möhz. *iraq* şəkildə oxunmasını tələb edir. Maraqlıdır ki, akademik Homid Arashının tortib etdiyi Nəsimi divanında həmin qozolin üçüncü beytində haqqında danişdığımız söz elə *iraq* şəkildədir:

*Məndən iraq olduğun bağımı qan eylədi.
Oldu gözümüzdən rəvan xuni-cigər yanaram.*

Nəsiminin "Seçilmiş əsərləri"nin 1985-ci il və 2005-ci il nəşrlərində iso qozolin istor motlo beytində, istorə də, üçüncü beytində bu söz *iraq* şəkildədir.

İndi iso Nəsiminin "Səndən iraq, ey sənəm..." qozolinin yuxarıda verdiyimiz motlo beytin ilə bağlı dəha bir mühüm və ohomiyəlli möqama öz münasibətimizi bildirmək istəyirik. Qeyd edək ki, klassik mətnlərin transkripsiyası zamanı dil faktları ilə yanaşı, ədəbiyyat məsələlərinə, xüsusi də poetika, vəzn və qəfiyə ilə bağlı ince möqamlara da - bir sözə, şeirlərə imkanları və özəlliklərinə də xüsusi diqqət yetirmək olduqca mühüm və vacib məsələlər sırasındadır. Məsələyə bu mövqədə yanaşdırıqda, fikrimizə, yuxarıda verilən qozolin mötlə beytindəki yanaram və arzularam sözlərinin yanaram və arzularam şəkildə oxunuşu daha möqsədəyğində:

*Səndən iraq, ey sənəm, şamı səhər yanaram,
Vəslini arzularam, daxi betər yanaram.*

Fikrimizi osaslandırmağa çalışaq. Birinci-si, beytə rədifi kimi işlənən yanərəm sözünün, eləcə də ikinci misradakı arzulərəm leksemının orijinalda (əlyazmada) yazılışı onların möhz. bu şəkildə oxunuşunu tələb edir. İkinci iso bu sözlərin töqdim etdiyimiz variantda oxunuşunu qozolde qəfiyə yerində işlənən sözlər: səhər, betər (əslində, *batər* olmalıdır: farsməşəli *bədtər* (daha pis) sözünün qisaldılmış formasıdır), qəmər, düşər, oğor və s. tələb edir. Belə olduqda şeir səs uyarlığı, poetika baxımından daha oynaq, dəha ahəngdar səslenir, xüsusi bir ritm yaradır, qulağı oxşayır və şeirlərə musiqiliyini, axiciğini dəha da artırmış olur. Aydınlıq üçün onu da qeyd edək ki, beytin ikinci misrasında işlənmiş arzulərəm söyü betər kəlməsi ilə daxili qəfiyə yaradır. Düzdür, şairin əsərlərinin kütləvi nəşrlərin mütəxəssislər üçün deyil, müasir oxucu üçün nəzərdə tutulmuşdur. Buna belə, düşüñür ki, tarixi fonetika, tarixi dialektologiya, bütünlükə ədəbi dil tarixi baxımından Nəsiminin əsərlərinin dilinə, imlasına toxunmaq olmaz. Möhz. buna görə də şairin əsərlərinin akademik nəşrinə böyük ehtiyac duyulur.

Bundan əlavə, vaxtilə *yüz, yürək, degil, qarşılıq* və s. şəkildə olan sözlərin müasirloşdırılırlar, üz, ürkə, deyil, qarşı kimi verilməsi ni də akademik nəşr üçün möqbul saymaq olmaz. Onu da qeyd edək ki, Nəsimi şeirlərinin müasir nəşrlərində bu məsələdə bir porakondəlik, açıq-əşkar bir dağınıqlıq müşahidə olunur. Nümunə olaraq şairin "Seçilmiş əsərləri"ndəki iki qozoldən verilmiş aşağıdakı beytərə nozər salaq:

*Camalın rövzəyi-rizvan deyilmi?
Dodağın çeşməyi-heyvan deyilmi...
Yarın cəfəst cümlə vəfadır, cəfa degil,
Yarım cəfa qılur əhl-i-vəfa degil.*

Göründüyü kimi, birinci beytə rədifi kimi işlənmiş *degil* sözü müasirloşdırılmış, ikin-

ci beytə iso orijinalda olduğu kimi *degil* şəkildə verilmişdir. Onu da qeyd edək ki, birinci beytə *camal* sözü sözügedən kitabdakı bəzi şeirlərdə yuxarıda verilən nümunədəki kimidir, digərlərində iso *camal* şəkildədir:

*Surəti-həqdir camalın, ey nigar,
Üş nəbinin sözləri bürhanımız.*

Onu da diqqətə çatdırıq ki, birinci misradakı *həq* sözü Allah anlamında işləndiyi üçün onun böyük hərflə verilməsi, bununla da semantikasının seçdirilməsi düzgün olardı. Aşağıda bir beytini verdiyimiz "Ey üzü gül, ləbəri mərcənimiz" misrası ilə başlayan bu qozoldə *yüz* (*üz*) və *qarşı* (*qarşı*) sözləri müasir deyimdəki variantı ilə verilmişdir ki, bu məsələyə də Nəsimi əsərlərinin göləcək akademik nəşrlərində diqqət yetirilməlidir:

*Üzüna qarşı sücud eylər mələk,
Səcdəyə inkar edər şeytanımız.*

Məlum olduğu kimi, klassik ədəbiyyat nümunələrində şəxs və işaro əvəzliliklərinin - *cələyin* şəkilçisi ilə işlənməsi geniş yayılmışdır. Məsələyə Nəsiminin aşağıdakı beytində olduğu kimi:

*Ey aşiq, anın zülfünə yapış bu cahanda,
Bir ancılayın dilbəri-əyyar əla girməz.*

Bu qobildenən *sənciləyin* əvəzliyi iso Nəsiminin İraq divanında, bəlkə də, texniki qüsür üzündən bu şəkildə getmişdir:

*Aləmdə bu gün səncəliyim yar, kimin var?
Gər var desən, yox deməzəm, var, kimin var...
Eşqin qəmina eyləmişən könlümü məskən,
Göz mançalıyın "maxzani-asrər" kimin var?*

Yeri golmışkən onu da qeyd edək ki, Nəsiminin aşağıdakı möşhür misraları:

*Heç kimsə Nəsimi sözünü kəşf edə bilməz,
Bu quş dəgildir, bunu Süleyman bılır ancaq.*

Şairin İraq divanında bu şəkildədir:

*Heç kimsə Nəsimi sözünü fəhm edə bilməz,
Bu quş dəgildir, bunu Süleyman daxi bilməz.*

Aydındır ki, mənşəti baxımdan yuxarıda beytin birinci variantını düzgün saymaq lazımdır. Nəsimi əsərlərinin oksor əlyazmalarında həmin beyt möhz. bu şəkildədir.

Bundan əlavə, Nəsimi şeirlərində işlənmiş bir sıra qədim türk sözlərinin şairin əsərlərinin sonunda verilən lügətə düşməməsi də təsəssüf doğurur. Buna nümunə olaraq qüdrətli sonətkarın aşağıdakı beytini göstərmək olar:

*İklilikdə galan əzəzil olur.
Mələkstyrət insan ol, anı,gidər.*

Beytə işlənmiş *gidərmək* sözü qədim türk leksemidir: yox etmək, aradan qaldırmaq deməkdir. Bu söz ana abidəmiz "Kitabi-Dədə Qorqud" eposunda, eləcə də XIII-XV əsrlərə aid bir poeziya nümunələrində six-six işlənmişdir. Onu da qeyd edək ki, beytin ikinci misrasındaki vergül işarəsinə bizi qoymuş, nösrətə bu işaro yoxdur. Halbuki, burada vergül işarəsinin qoyması beytin mözmununun açılması baxımdan vacibdir. Belə ki, şair demək istəyir ki, mələkxasiyyəti insan ol, ikiliyi töbütindən götür, yox et.

Yeri golmışkən qeyd edək ki, dilçi müto-

xəssislərə də yaxşı məlum olduğu kimi, dərđi işarələrinin düzgün işlənilməsi mətnin qavranılmasında mühüm rol oynayır. Fikrimizə nümunə olaraq Nəsimi divanının 2004-cü il noşrində yer alan aşağıdakı beytə diqqət yetirmək kifayətdir:

*Səndən ayru könlümən yoxdur vəfəli yarlı dust,
Ey cəfəsiz hüsnü-kamil, yarığarm, qandasan?*

Beytin ikinci misrasındaki *yarığarm* leksik vahidi söz birləşməsidir və əslində, bu cür yazılmalıdır: *yar-i gar* (mağara dostu). Onu da qeyd edək ki, bu birləşmə islam aləmində möşhür olan bir hadisə işaro möqsədi. Klassik Şərqi ədəbiyyatında çox işlənən bir ifadədir, dəha doğrusu, Möhəmməd peygamberin (s) Məkkədə Mədinə gedərkən o həzərlətə birgə mağarada gizlənən birinci xəlifəyə-Əbu Bəkrə verilən ad - ləqəbdər. Onu da diqqətə çatdırıq ki, fars dilinə məxsus bu cür izafət birləşmələrinin Azərbaycanda bu şəkildə yazılışı qəbul edilmişdir: *yari-ğar, şəbi-hicran* (ayrılıq gecəsi), *çəşm-i-siyah* (qara göz) və s. Yuxarıdakı nümunədə iso bu söz birləşməsinin bitişik yazılıması onun mənasının anlaşılmaması məsoləsində müəyyən çətinlik yarada bilər. Təsəssüf hissə ilə onu da qeyd etmək lazımdır ki, yuxarıdakı söz birləşməsi Nəsimi divanının son nəşrlərinin birində yedigər kimi oxunmuş və kitabda da bu şəkildə getmişdir.

Nəsimi əsərlərinin son dövr nəşrlərində qabarık şəkildə nəzərə çarpan dəha bir ince məsoləyo toxunmaq istəyirik. Bu, ilkin qaynaqda - əlyazmada olan bəzi sözlərin müasir nəşrlərdə müəyyən qədər dəyişdirilməsi, dəha doğrusu, orijinaldakı variant əvəzinəndən onların fərqli şəkillərinin verilməsi ilə bağlıdır. Şairin aşağıdakı beytini buna nümunə ola bilər:

*Kimin ki yoxdurur gənci-nihani,
Ya anca mülk ilə mal anda neylər?*

Nəsiminin "Neylər" rədifi qəzelindən götürülmüş bu beytin ikinci misrası şairin əsərlərinin elmi-tənqidi mətnində bii şəkildədir:

Ya bunca mülklə mal anda neylər?

Göründüyü kimi, misranın müasir çap variantında buna sözü ona yaxın mənalı olan qədim türk leksemi *anca* (o qədər, o cür) ilə əvəzlənməklə yanaşı, mülk sözüne qoşulan hissəcik (bağlayıcı) azəcəq fərqli şəkildə verilmişdir ki, bu da, təbii ki, mətnşünaslıqda yolverilməz bir hal sayırlar.

Bələliklə, böyük Azərbaycan şairi və mütəffekkiri İmadəddin Nəsiminin türkə divanının Bakıda işq üzü görmüş son nəşrləri haqqında bu kiçik qeydlərimizin yekunu olaraq belə bir qənaətimizi diqqətə çatdırıraq ki, qüdrətli söz ustasının əsərlərinin müasir əlifba ilə yeniyən elmi-tənqidi mətninin hazırlanması və türkə divanının mükəmməl akademik nəşri möqsədəyğindən. Belə bir işin həyata keçirilməsi ölkəmizdə geniş şəkildə, qeyd olunan böyük Azərbaycan şairi və mütəffekkiri İmadəddin Nəsiminin 650 illik yubileyinə və "Nəsimi ili"nə əsl töhfə oları. Bundan əlavə, Nəsimi yaradıcılığında qabarık şəkildə özünü göstərən Nizami Gəncəvi və Mövlana Cəlaləddin Rumi toşarı ətraflı şəkildə işqlanılmalıdır. Bu müstəvidə, həmçinin Cahangış Həqiqi və Nəmətullah Kişvəri, Şah İsmayıllı Xətai və Möhəmməd Füzuli yaradıcılığında Nəsimi təsirinin də geniş araşdırılması qarşıda duran vəzifələr sırasındadır.

İmadəddin Nəsimi əsərlərinin dilçilik istiqamətindən araşdırılması məsələsinə göldikdə iso qeyd etməliyik ki, AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunda şairin anadilli əs